

16. *Elaphomyces variegatus* Vill. Tölgy-, bükk- és gyertyánfa gyökerei mellett, augusztus végén, november elején. Litke (Kőkapu, Málnás és Makcsa).

17. *Elaphomyces aculeatus* Vill. Bőven mogyoróbokrok gyökerei mellett, szeptember és november elején. Litke (Alsó-bükk).

18. *Elaphomyces Léveillei* Tul. 100—120-éves gyertyánfák gyökerei mellett bőven találtuk, augusztus végén. Vén és fiatal bükkfák, meg mogyoró alatt november elején. Litke (Kőkapu, Bükk-oldal).

19. *Elaphomyces pyriformis* Tul. Vén bükkfa mellett, augusztus és november végével. Litke (Alsó bükk).

20. *Elaphomyces anthracinus* Vill. Bükkösben, november elején. Litke (Kőkapu).

Most jelent meg az oroszországi *Hypogaea-k* monografiája, F. Bucholtz rigai tanártól. Az orosz birodalomból 45 faj földalatti gomba ismeretes, míg nálunk magából Nógrád-vármegyéből 20 faj így tehát csaknem félfannyi került elő.

IRODALMI ISMERTETŐ.

Magyarország virágos növényei. (A Hoffmann K. növényatlaszának képei-vel.) A dr. Hoffmann Gy. átdolgozta harmadik kiadás alapján írta Wagner János tanítóképző-intézeti tanár. A magyar szöveget átnézte Mágócsy-Dietz Sándor egyetemi tanár (67 táblán 375 és 582 szöveg-közötti képpel.) Budapest. Kiadja a kir. m. Természettudományi Társulat. 1903. 40. XXVI és 241 oldal.

***

A föntebbi művel, mint Társulatunk könyvkiadó vállalata XI. (1902—1904. évi) ciklusának második kötetével a magyar olvasóközönség réges-régi óhajta tájesült.

Azóta, hogy a Schreiber-Wilkom-Borbás-féle színes táblájú és korának megfelelő újabb iskolai atlasz elfogyott, olyan mű nélkül szűkölködtünk, a melyből a növények kedvelője az érdeklődését fölkelte közönségesebb virágot színes képében és rövid leírásában megismerhette volna.

A ki figyelemmel kísérte Társulatunk közlönyének azt a rovatát, a mely a tagok kérdéseit közli: eddig újra meg újra elpirulva olvashatta, hogy a hazai növények megismerésére vezető ilyenemű magyar kalauzunk nincsen.

Közlönyünk ebbeli rovatának mindannyiszor — kivált tavasszal — nyugtalanító kérdése az előttünk fekvő könyv megjelenésével nagyon rövid és megnyugtató feleletben fog ezután részesülhetni.

A kiadott mű első sorban ezt a sóvárgást akarja oltani. Ezért nem baj, hogy a Társulatban nem eredetinek hosszadalmas, minduntalan más fölmerülő kívánsággal megakasztott költséges kidolgozására gondoltak, hanem jóformán elfogadható kész munkának alkalmas és olcsó átültetését határoz-
ták el.

A német atlasz tetszetős lapjainál fogva még, a tartózkodó francziák között is hódított, a kik a munkát azonban a II. kiadás után a természetes rendszerrel gyúrták át. Angol átdolgozása is készül.

E szerint nekünk sem kell röstellenünk, hogy német munkát átültettünk. A nyilvánuló kívánságok egyikét-másikat azonban meg kellett tenni.

Hoffmann növényatlaszának még az ősi Schreiber-félnél is gyarlóbb első kiadását a második és ezt a teljesen átdolgozott harmadika követte. Festékes-nyomású egészen új tábláinak akárhány képe ízlésről is tanuskodik.

Azonban a német munka két irányban nem elégti ki a mi kívánságainkat. Először sok olyan növényt mutat be, a melyet nálunk hiába keresünk, másodsor pedig sajátos magyar növényeinket nem találhatjuk meg benne.

De hallgassuk meg Mágócsy-Dietz Sándor ebbeli jelentését a magyar kiadás előszavából.

»Hoffmann Károly »Pflanzen-Atlas«-ának dr. Hoffmann Gyula átdolgozta harmadik kiadása 875 növényt ismertet. Ezek sorából 56 növényt el kellett hagynunk, mivel hazánkban nem terem; tulajdonképpen még többet kellett volna elhagynunk, de az el nem hagyható színes képek kedvéért meg kellett tartanunk.«

Ilyenekre legyen itt példaképpen a X. táblán és a 36. oldalon bemutatott havasi harangrojt, a XXIV. táblán és a 80. oldalon a hamvas hanga, az LV. táblán és 168. oldalon a fekete búzavirág képe, illetve leírása.

»Az ilyen módon megmaradt 819 növényleírást Wagner megtoldotta 446-tal, úgy, hogy a magyar kiadás 1265 növényt ismertet.«

»A magyar kiadás képeinek száma is meghaladja a német kiadásét. Ugyanis a német kiadás képeinek száma az átvett 64 színes táblán 354; a magyar kiadás három új színes táblája 21 Magyarországra jellemző növényt közöl színesen, így tehát a magyar kiadás színes képeinek száma 375. A három új tábla közül a 65. és 67. Réti Ödön, a 66. Wagner Ágoston rajz-tanárok ügyességét dicsérik.

A 65-ik táblán például a *piros hunyor*, a 66-ikon a *pompás Telekia*, a 67-iken a *Sternbergia* jól festett képe látható.

»A német második kiadás 65. és 66. tábláját, valamint egyáltalában a moszatokra, a gombákra, a zuzmókra és a mohokra vonatkozó részt, minthogy a magyar kiadás czéljainak nem feleltek meg, nem vettük át, — hanem csak a virágos növényeket és a pusztá szemmel is fölismerhető, meg a virágos növényekhez külsőleg hasonló harasztfélét, az úgynevezett edényes virágtalanokat tárgyaló részt.«

»A német kiadásból átvett szövegekzi képek száma 415; — a fönt részletezett okokból ugyanis az eredeti 475-ből el kellett 60-at hagynunk. Az ismertett új növények illusztrálására más könyvekből átvettünk 122-öt, új kép készült 45. A magyar kiadás szövegekzi képeinek száma tehát 582, vagyis a színes képekkel együtt összesen 957 növény képét tartalmazza ez a

könyv. Az új képek fele részét Wagner Ágoston, másik fele részét Wagner János természetből rajzolta.«

A mű hasznavehetőségének fokozására szerzője és átvizsgálója tájékoztatót bocsátottak eléje, hogy az olvasó a szükséges műszókkal magából a könyvből ismerkedjék meg és hogy a fölhasználásnak módjával megbarátkozzék.

Az alúlirottak a tanulók kárára szerzett régi tapasztalata az, hogy a haladás csak akkor biztos, ha a tanuló szerzett ismereteinek mennyiségét maga is áttekintheti. A növények megismerésének legjobban megnyugtató ilyen eszköze az annyszor becsmért Linné-féle rendszer. Azért csak örömmel nyilváníthatjuk, hogy a könyv az eredetinek ezt a menetét megtartotta.

A könyvnek egyéb jó tulajdonságai között első sorban azt kell megemlítenünk, hogy Wagner »a német munka leírását nem fordította le egyszerűen és ha egyik-másik növény leírását le is fordította, mindig bővítette, helyesbítette; a legtöbb növényt azonban újonnan írta le segéd munkák és saját tapasztalata alapján, különösen pedig önállóan járt el a ritkább növények, nevezetesen a magyar növények leírásában.«

A leíráshoz csatolt szövegbeli képek többnyire egyszerű termet-rajzok, ritkábban látunk széttagolt részeket. Az új képeknek ehhez a szabáshoz kellett alkalmazkodniok, de azért mégis — kivált a könyv számára külön rajzolt magyar növényeké között — akárhányuk megkapóan beszédes, például a 13. oldalon a hernyós czinczor, vagy a 84. oldalon a magyar királydinnye.

Ezzel a szerző és az átvizsgáló megfelelték volna a reájok háruló föladatnak. De éppen a hazai növényfajokra irányított figyelmük nemes elhatározásukat dagasztotta és mondhatjuk: a tudomány javára.

Eddig az egész szakirodalmat kellett átfürkésznünk, hogy a hazánkban föllelhető fajokról tudomást szerezhessünk. A Wagner-Mágyócsy-féle könyv megjelenésével ebben is van kalauzunk »minden tárgyalt növényfaj, vagy egy növénynemhez tartozó növényfajok leírása után elősoroltuk azokat a fajokat, a melyek még hazánkban tenyésznek«.

Tehát végre megvan hazai virágos, sőt edényes növényeink rendszeres egybeállítása (enumeratio). Más szakfűvészt találhat rajta kifogásolni valót, de még ez is kénytelen lesz reá támaszkodni.

Ebből az egybeállításból azt is látjuk, hogy a könyv német címét (*Pflanzen-Atlas*) miért másították meg a magyarban. De még mást is látunk belőle.

»A fajok újabb megítélése, vagy neveiknek újabb megrostálása sok esetben arra kényszerített, hogy a magyar irodalom eddig használta latin nevek helyett az újabban megállapítottakat használjuk; de ez esetben a magyar irodalom használta régibb nevet mint egyjelentésűt (synonymot) zárójelben mégis közöljük, hogy a magyar szakirodalomban való tájékozódást megkönnyítsük.«

Sokkal nagyobb föladat volt az alkalmas magyar nemzetség- és fajnevezetek megállapítása.

»A leírt növények magyar neveül első sorban azt fogadtuk el, a melyet Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály jeles »Magyar Fűvészkönyve« óta jóformán minden magyar botanikus használ. A rossz képzésűek, vagy a latinból egyszerűen átírtak helyett a későbbi irodalom nevei vagy a gyűjtött népies nevek között választottunk.«

Wagner évek óta a régibb irodalomból és a nép ajkáról vagy 6000 magyar növénynevet gyűjtött össze.

A közlött régi irodalmi nevek és új-gyűjtésű népies nevezetek a növény megismeréséhez is vezethetnek. Így például egyik tanítványom kérdezte, hogy mi az a *burusnyán*, melyet a székelyföldi legények tavasszal a tanulók szüleinek cselédje elbeszélése szerint ünnepnapra kalapjukba tűznek? Ez a név ugyan nincsen meg Wagner-Mágócsy könyvében, de van helyette *boroszlán*, vagyis az orgonabokor. Tanítványom megmutatta otthon az I. tábla képét és a kalauzolás helyességéről győződött meg. Ezért bátran mondhatjuk, hogy a 27 oldalra terjedő bőséges tárgymutató sokban fog az érdemes munka elterjedéséhez, azaz a növények megismeréséhez járulni.

Azonban a terjedelmes tárgymutatóba foglalt vagy 6000 nevezet között »Némely növénynek . . . népies nevére nem akadtunk.« Ilyen esetben vagy a latin, a szláv, vagy a német nevek alapján alkottunk újat, vagy a közlőről rokon növények neveinek fölhasználásával segítünk magunkon. Ebben Paszlavszky József, Társulatunk érdemes főtítkára is segítségünkre volt; tanácsait egyébként is az egész munkában szíves köszönettel követtük.«

A munka előszavából vett és példákkal megvilágosított részletek közlésével befejeztük volna az új növény-atlasz bemutatását és letehetnők a tollat.

Azonban a közlöttek egyik-másik részletét még egyéb szempontokból is figyelemre kell méltatnunk, sőt az egészet a nemzeti általános művelődés magaslatából kell áttekintenünk.

Röviden szólva, bírálatba is kell bocsátkoznunk a végett, hogy megállapíthassuk, vajjon a bemutatott könyvre fordított áldozat, fáradozás és körültekintés remélhet-e méltatást; még pedig nemcsak üzletit, hogy a kiadás elkel, hanem azt is, hogyha elkelt, megtartja-e a becsét, teljesít-e hivatást?

Ezért legyen szabad azokat az okokat fürkészni, a melyek a növények ismeretének megfogamzását és hagyományos továbbszármazását eddig csökönyösen megakasztották és ennek kapcsán könyvünkbe pillantanunk, hogy a megfogamzás és a továbbszármazás föltételei megvannak-e benne?

Mert a *Magyar Fűvészkönyv* nem a Tudományok Egyetemén született, nem verhetett a jövő nemzedékben gyökeret. Az egyetemen tudniillik a növények megismerésével foglalkoztak ugyan, de sokáig latinul, azután meg németül.

A mikor a német nyelv az egyetemen végre otthonossá lett, a szakmívelőjének személye többször változott. Végre állandóság következett be és a növények megismerését az alma mater nem részesíthette a kellő ápolásában. Hozzá még a Németországból hozott Herbart-imádás saját tantervezetével a gimnázium alsó osztályaiból kirekesztette a természetrajzot.

Hogy a természetrajz elvesztette még előbbi helyét az orvosi pályára kötelező tudományszakok között is, talán ennek tudható be.

Vége huszonötévi ellankasztó sürgetés és megtörő lemondás után a természetrajz a leginkább gabona-, gyümölcs-, szőlő és takarmány-termesztéssel, állattenyésztéssel, vadászattal és halászattal, valamint bányászattal foglalkozó Magyarország gimnáziumában az egyetemi mostani szaktanárok lelkes közreműködésével nemcsak régi helyét kapta vissza, de a legújabb tanítási tervezetben ennél valamivel nagyobb tért is.

Az időközben keletkezett egyéb középfokú szakiskolák is tért engednek a természetrajznak, tehát a növények megismerésének is. Ezek akárhányra terjeszti majd a Wagner-Hoffmann-féle igazán nagy igyekezettel, szakértelemmel és ízléssel készített könyvet.

Annak a végső kérdésnek az eldöntése, vajjon a könyv Társulatunk tagjainak állandó érdeklődését kívánja-e, azaz céljának megfelel-e, magyar voltának megállapításából következik.

A mű ebből a szempontból két feladatnak kíván megfelelni.

A magyar növényvirulat egészének egybefoglalása (enumeratio florae Hungaricae) arról tanúskodik, hogy az egyes növények ismerete, (a mennyiben a magyar szöveget Mágócsy-Dietz Sándor egyetemi tanár vizsgálta meg) az egyetemen is méltatásban részesül, sőt már több év óta gondos ápolás alá kerülve megfogamzott, ennél fogva tökéletesedését és továbbszármazását nyugodtan várhatjuk.

De Társulatunk a tudományok ápolását csak másodsorban vallja feladatának, főcélja a természettudományi közműveltség terjesztése. Ennek szolgálatában népszerűsíti a természettudományokat élőszóval és írással.

A népszerűsítésre a természettudományok szakjaiból a legalkalmasabb a növénytan. Tárgyai, a növények és részeik, kivált a gyümölcsök és a virágok az embert gyermekkorától az elaggásáig kísérik és ezért érdeklik.

A növénytan mégsem képes akkora érdeklődést elérni, mint tárgyai. Erre a megdöbbentő tüneményre Gaston Bonnier* figyelmét egykori oktatója és igazgatója Ernest Bersot, a ki a lentjelzett könyv megírására buzdította, a következő szavakkal irányítja:

»A növénytan a legcsalább tudományszakok egyike. Mivel a növények kedvesek, az ember azt képzei, hogy a tudomány is kedves; csak hogy az ember nagyhamar kiábrándul. Mért is hát, mért? Azért, mert a tudósok saját magukra gondoltak, nem pedig reánk.«

Ha már francia ember szólhat így, mennél jogosabb a mi panaszunk!

A magyar növénytan művelőinek első ketteje, Diószegi és Fazekas, saját tudományukra, Linné alkotmányának nemi tüzimercire gondoltak inkább, mint reánk, tudniillik a művelt közönségre. Magyar szóval író utódaik ettől

* Les plantes des champs et des bois par Gaston Bonnier, Paris, Bailière. 1902. — A Préface V. oldalán így ír: »La botanique est une des sciences les plus trompeuses. Comme les fleurs sont charmantes, on s'imagine qu'elle est charmante aussi et on est vite desabusé. Pourquoi donc? ah! pourquoi? c'est que les savants ont songé à eux et non pas à nous.«

fölbátorodva tértek el nemcsak a magyar értelmes beszédtől, hanem a magyar gondolkodástól is. Ez, valamint a nyelvújítás és nyelvszépítés békői és korlátai már előbb jelzett egyéb bajokkal szövetkezve, a növénytant a mívelt közönségtől egészen eltorlaszolták.

Még csak a Természettudományi Társulat Közlönyének megindulása fogott a torlaszok szétszedéséhez.*

Egyetemeinknek a Társulatban közreműködő, az általános növénytantal foglalkozó szaktanárai a tudomány egyéb közmunkásaival összefogva a műnyelvet annyira visszamagyarosították, hogy a legtöbb műszót a növény megtekintésekor a köznyelvből megérthetjük.

Az előttünk fekvő Wagner-Mágócsy-féle könyv a mindinkább javuló és érthető műnyelvet alkalmazza.

Hogy a forrás idejében még némi kiforratlanság is észlelhető, azt a könyv írói sem utasítják el maguktól. Azért azzal a jóakarattal, a melyet méltán elvárhatnak, legyen szabad egy-két megjegyzést kockáztatnunk.

A *forrtszirmú* szónak első hallatára nem tudjuk, hogy *be-, el-, föl-, ki- vagy összeforrt-e*; világos értelme csak így van: *összeforrt-szirmú*.

A *szikár* szóval mások után indulva a szikkadó termőhelyet akarják megjelölni. Már pedig ezt a szót a nyelvújítás** *cingár, hitvány, tsappadt, öszlővér, madárhúsú, száraz* helyett, a mint sokfelé kérdezősködve meggyőződtem, de csak emberre és állatra alkalmazza; a föld soványságára ne használjuk.

A növényfaj megnevezésében a szerzők szintén érthetőségre törekedtek, a mit az olvasó akkor vesz észre, hogyha a szöveg továbbhaladását egybe-hasonlítja.

Míg a 65 ik oldalon a *locsahúr* olvasható, addig a 192-iken *locsagaz* helyett már *lósagaz* áll.

A könyv írói annyi meg annyi régiebb és újabb keletű gyanús nevezetbe botlottak, hogy első látásra meghökkenve munkaközben olyannak is megkegyelmeztek, a mely nem érdemli meg.

Ezt belátva, nem vehetjük zokon, hogy az irodalomban fölhalmozódott nevezetekből elvéve megkíméltek rejtve-trágárt (*csékc sillag*), parlagiast (*borjúpázsit, lófarkfü, só-mócsing*), érthetlent (*patkóczim, ballaczim*), másértelműt (*lepkeszeg, gazillal*, pedig ez utóbbi fonnyadt vagy száraz állapotában fölségesen vanília illatú), valótlant (*zörgőfü, kökéuszilva*, mely néven ehető piaczi, apró nyári gyümölcs ismeretes), esúfolkodót (*apácza-kouty*), nagyképűen tudományosat (*kazuárbokor*, holott a hazai és nem ausztráliai bokrocska édes szőlőjéből legfőljebb ürge és fogoly lakmározhatnak).

A meghökkenéssel a figyelmet félbeszakító ilyen gyanús nevek legtöbbször azonban megjavítva láthatjuk. A XIX. a Csőporzóság osztályában például a Magyar Fűvészkönyv 25 ilyen nevet ajánl; mások is kínálnak. Wagner-

* L. Szily Kálmán cikkét Közlönyünk 1899. évi februáriusi, 354. füzetében.

** L. Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára, Budapest, 1902. című könyv 307. oldalát.

Má g ó c s y könyve ezekből 19-et megjavít, például *kappanör* helyett *arnika*, *csúkülő* h. búzavirág (délkeleti megyéinkben valamennyi *pézsma*, a mely nevezet a könyv rekesztőjel közé zár), *körfény* h. bábakalács stb., és csak négyet hagyott meg.

Jobb génusz-név kiszemelése az eddigi irodalmat gondos figyelemben részesítve találjuk. B o r b á s szerencsés szógyűjtése vagy érdekkeltő ötlete a megérdemlett méltatásban részesülnek; például *fanyarka*, *gyöngyvessző*, *svéd-búza*, *sédkender*, *tündérfátyol*, *tündérfürt*, *szellérke* stb.

Akárhány növénynév, a mint már az előszó közléséből láthatjuk, W a g n e r, P a s z l a v s z k y és M á g ó c s y - D i e t z nemes ízlésére vall, pl. *törpe dundi*.

Az előadás nyelvezetéből is azt látjuk, hogy a könyv a magyar gondolkodás menetét iparkodik ellesni. A személytelen, száraz, fásasztóan tárgyi németes leírás helyett (a mely oly hidegen érint), sok helyen személyes, eleven, értelmes, könnyű, majdnem természetes folyóbeszédet találunk.

A magyar könyv a kiindulásra szolgáló német könyvnél összehasonlíthatatlanul magasabban áll.

A könyvnek külső megjelenése a célhoz méltó; a választott betűk alakja és nagysága jól olvasható, a szedés és javítás gondos, a papíros jó. Az A t h e n a e u m részvénytársulat könyvsajtója őszinte elismerést érdemel.

De maga az A t h e n a e u m vállalatának igazgatósága is lekötelezi a közönséget, a mennyiben a kikötött ívek számán készségesen és önzetlenül túlmenni nem vonakodott.

A könyvet avatott szakértelem és odaadó buzgalom teremtette meg; meg is lesz a megérdemlett eredménye az, hogy kívánatosá teszi magát a tárgyat.

Belőle a Természettudományi Társulat újjáteremtőivel egyetemben, kivált a könyv újabb, még jobb kiadásaiából még megérhetjük azt az általánosan bizonyára megérlelődő meggyőződést, hogy *a növénytan kedves tudomány*.

FIALOWSKI (Budapest).

NÖVÉNYTANI REPERTORIUM.*

a) Hazai irodalom:

Barna Balázs: Védekezési kísérletek a moharüszög (*Ustilago Crameri* Kecke.) ellen formaldehyddel. — Kísérletügyi Közlemények, 1903. évf. (VI. köt.), 56—64. old.

Bernátsky Jenő dr.: A *Ruscus-phyllodium* morfológiai értelmezése anatómiai alapon. — Matematikai és Természettudományi Értesítő, 1903. évf. (XXI. köt.), 177—189. old.

* E rovat alatt rendszeresen fogjuk közölni minden az előző füzet óta nyomtatásban megjelent hazai eredetű, vagy hazai vonatkozású szakirodalmat, kiterjeszkedvén a növénytanak minden egyes ágára. Kérjük e végből a szerzőket, hogy megjelent közleményeiket a szerkesztőségnek beküldeni, vagy pedig a megjelent közlemény forrásáról értesíteni szíveskedjenek.

(Szerk.)